

Повідомлення

УДК 321.74(477.53)»191/192»

В. В. Стрілець

ВСТАНОВЛЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИМИ КОМІТЕТАМИ РАДЯНСЬКИХ ПОРЯДКІВ У ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (ГРУДЕНЬ 1919 – КВІТЕНЬ 1920 РОКІВ)

У статті розглянуто діяльність революційних комітетів Полтавської губернії зі встановлення радянських порядків, що включала зокрема переслідування непролетарських верств населення, мобілізацію колишніх радянських службовців і службовців колишніх земських органів, реєстрацію політично неблагодійних. Важливою складовою діяльності з установа радянських порядків було налагоджування роботи апарату ревкомів, що простежено на прикладі юридичного відділу губернського ревкому. Вказано, що одним із засобів радянзації суспільно-політичного життя губернії стало проведення ревкома безпартійних селянських та робітничих конференцій. Показано, що з метою очищення радянського апарату від антирадянськи налаштованих службовців при губернському й повітових ревкомах створювалися спеціальні атестаційні комісії. Зазначено, що ревкоми губернії як неконституційні тимчасові надзвичайні органи радянської влади виявилися достатньо ефективним політичним інструментом радянзації суспільно-політичного життя Полтавської губернії як адміністративної одиниці Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Ключові слова: Полтавська губернія, надзвичайні органи радянської влади, революційні комітети, Полтавський губернський революційний комітет, радянзація, радянські порядки, безпартійні робітничі та селянські конференції, атестаційні комісії.

Резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ «Возз'єднання розділеної Європи» 2009 року закликає держави-члени ОБСЄ продовжувати вивчення тоталітарної спадщини. Основи сталінського тоталітаризму закладено теорією і практикою державного будівництва перших років радянської влади, що зумовлює актуальність запропонованого дослідження. Реальний процес становлення радянської влади в Україні, зокрема у формі її надзвичайних органів – революційних комітетів (ревкомів), вимагає неупередженого незаполітизованого вивчення, оскільки особливістю підходів радянської історичної науки до зазначеної проблеми була наявність обов'язкового набору ідеологічних штампів, котрих неможливо було уникнути [1], а сучасні науковці приділяють не надто багато уваги радянському державному будівництву, зокрема на регіональному рівні.

Діяльність революційних комітетів (ревкомів) Полтавської губернії, що охоплювала значну частину України, за рідкісними винятками (в цьому плані варто відмітити монографію В. Ревеуга, в якій розглянуто деякі аспекти зазначеної проблематики [2]), випала з поля зору як радянської, так і сучасної історичної науки, що підсилює актуальність запропонованого дослідження.

Цілі статті полягають у детальному аналізі комплексу заходів для встановлення радянських порядків, що здійснювали в період з грудня 1919 по квітень 1920 років революційні комітети Полтавської губернії на чолі з губернським ревкомом з метою радянізації губернії.

Революційні комітети Полтавської губернії як надзвичайні неконституційні органи радянської влади, зорганізовані на рубежі 1919 – 1920 років переважно російськими радянськими військами, здійснювали інтенсивну нормотвірну та організаційну діяльність, спрямовану на встановлення радянських революційних порядків. У цьому плані протягом початкового періоду їхньої діяльності визначальний вплив на губернський і повітові ревкоми мали військові органи радянської Росії. Так, голови зазначених ревкомів за спеціальною інструкцією зобов'язані були щотижнево інформувати Інспекцію з організації ревкомів Південного фронту насамперед з питань допомоги Червоній армії, відновлення радянської влади, політичних настроїв населення, постачання продовольства в міста [3, арк. 83]. У відновленні радянської влади, встановленні радянських порядків губернський ревком, керований російською військовою владою, діяв оперативно, без огляду в багатьох питаннях на Всеукраїнський ревком, який часто приймав відповідні загальні постанови із запізненням, наприклад, постанову про анулювання нормативних актів денікінської влади та про набуття чинності попередніх декретів РНК УСРР, що була прийнята лише 21 січня 1920 року [4, арк. 12].

Накази і розпорядження першого складу губернського ревкому (Військово-революційного комітету Полтавщини) за головування М. Алексєєва дають змогу зрозуміти його підходи до нагальних питань, що стосувалися відновлення радянської влади в м. Полтаві. Так, за наказом № 1 усі обшуки та арешти мали здійснюватися виключно за ордерами адміністративно-оперативного відділу губернського ревкому, які мали відбуватися в необхідних випадках лише з 7-и годин ранку до 7-и годин вечора, всі реквізиції й конфіскації мали відбуватися виключно за ордерами губернського ревкому. Всі особи, які проводили обшуки, здійснювали арешти, реквізиції та конфіскації без зазначених ордерів, оголошувалися ворогами радянської влади і мали розстрілюватися на місці. Комендант м. Полтави й начальник губернської міліції мали вжити заходи щодо негайного припинення грабунків, що відбувалися під виглядом арештів, обшуків, реквізицій і конфіскацій. Наказ № 2 зобов'язував усіх домовласників, завідувачів або керуючих будинками, будинкові комітети у дводенний термін надати дані про осіб, які втекли з денікінцями, та про покинуте ними майно. Особи, які розкрадали покинуте майно, мали віддаватися до суду військово-революційного трибуналу. Власникам усіх торгових підприємств пропонувалося відновити торгівлю протягом доби з дня оголошення цього наказу. Згідно з наказом, усі колишні радянські службовці та колишні службовці денікінських органів влади під загрозою арешту та віддання до суду військово-революційного трибуналу мали в дводенний термін з'явитися для реєстрації у відділ управління губернського ревкому. Всі громадяни та установи, які мали друкарські машинки, телефонні й телеграфні апарати, повинні протягом двох днів повідомити про їх наявність відділ управління губернського ревкому. Всі грошові знаки, випущені денікінською владою, анулювалися. Громадяни, установи та типографії протягом дводенного терміну мали здати у відділ управління губернського ревкому всі

наявні в них газети, плакати, оголошення і брошури, надруковані за денікінської влади. Всі граверні майстерні повинні негайно здати у відділ управління губернського ревкому всі наявні денікінські печатки. Виготовлення різних печаток, штампелів і штампів допускалося лише з дозволу відділу управління губернського ревкому. Попереджувалося, що особи, які не виконають цих наказів, будуть арештовуватися та віддаватися до суду військово-революційного трибуналу [5, с. 1].

Наказ №11 уже нового складу губернського ревкому за підписом його голови Я. Дробніса забороняв під загрозою арешту і віддання до суду військово-революційного трибуналу вживання спиртного та появу в громадських місцях у нетверезому стані, а під загрозою розстрілу й конфіскації майна – продаж і виготовлення спиртного. Відповідним розпорядженням організувалися комісія з конфіскації з правом ревізії майна осіб, які втекли разом з денікінцями, та комісія зі збирання й розслідування даних про злочини денікінської влади. Призначеному голові губернської надзвичайної комісії ставилося завдання негайної організації надзвичайної комісії в губернії [6, с. 1]. 21 грудня в газеті «Власть Советов» від імені губернського ревкому було надруковане повідомлення, за яким особи, помічені у виготвленні та продажі спиртних напоїв, мали розстрілюватися на місці, а їх майно – конфісковуватися [7, с. 3], хоча відповідного наказу про таке покарання за зазначене порушення губернський ревком не приймав.

У процесі становлення радянської влади ревкоми губернії змушені були задіювати апарат та службовців попередніх режимів. Будувати владу з нуля на основі ідеї повного зламу попередньої державної машини виявилось контрпродуктивно. Так, в екстремому порядку перший склад губернського ревкому підпорядкував собі губернський продовольчий комітет зі всією його канцелярією і наявним складом службовців, котрі залишилися після попередньої денікінської влади, й надав новопризначеному завідувачеві цього комітету широкі повноваження в питанні забезпечення продовольством [8, арк. 222]. На засіданні губернського ревкому 12 січня 1920 року була прийнята постанова, яка зобов'язувала всіх співробітників повітових статистичних відділів, що збереглися від попередньої влади, залишатися на своїх робочих місцях [9, арк. 179 зв.]. Наказ №1 Кременчуцького повітового військово-революційного комітету від 23 грудня 1919 року вимагав від службовців, які працювали в цивільних органах влади за денікінського режиму, приступити до роботи у відповідних приміщеннях з 24 грудня [10, арк. 15]. У наказі № 9 від 6 грудня 1919 року Прилуцький повітовий ревком зазначив, що земські установи, лікарні, аптеки, школи як інституції «громадсько-необхідні» не ліквідовуються, а повинні й далі здійснювати свою діяльність під керівництвом радянської влади з тією різницею, що тепер вони мають «напружуватися не для обслуговування інтересів буржуазії, а для задоволення потреб трудового люду» [11, арк. 14].

Активну діяльність з насадження радянських порядків у Полтавській губернії розгорнули й повітові ревкоми. Невдовзі після організації Кременчуцького повітового ревкому його постановою від 12 грудня 1919 року було призначено голову слідчої комісії, повітового військового комісара, коменданта станції Кременчук та завідувачів продовольчим і житловим відділами. Згідно з наказом №1 від 23 грудня 1919 року цього ж ревкому, всім особам, що працювали в

цивільних установах за денікінської влади, наказувалося з 24 грудня зібратися в займаних приміщеннях та приступити до роботи. Одночасно вони мали повідомити ревкому місця розташування установ і надати описи залишеного майна. Інформацію про наявне майно повинні були надати в повітовий ревком та фабрично-заводські комітети м. Кременчука. Власникам граверних майстерень під загрозою суду революційного трибуналу наказувалося не виготовляти будь-яких печаток і штампелів без санкції президії повітового ревкому [10, арк. 15 – 15 зв.].

Зінківський повітовий ревком з перших днів існування через свій комунальний відділ проводив конфіскацію майна осіб, які втекли з денікінцями, та звозив його на склади, вживав заходи з метою припинення незаконного вирубування лісу [12, с. 4]. Через відділ управління цей же повітовий ревком «у зв'язку з контрреволюційними виступами і згідно розпоряджень центру» вжив заходів до «ізоляції» представників заможних верств населення повіту в кількості 77 осіб шляхом їх ув'язнення в концентраційний табір [9, арк. 289]. Згідно з наказом № 1 від 21 грудня 1919 року Полтавського повітового ревкому, останній зобов'язався навести «залізною рукою суворий революційний порядок» в повіті. Погромники, грабіжники та вбивці мали негайно розстрілюватися на місці [13, арк. 1]. Також було видано наказ колишнім земським службовцям залишатися на місцях та звернення до селян повіту з закликом сприяти в організації радянської влади [8, арк. 215].

Згідно з наказом відділу управління Кобеляцького повітового ревкому, виданого на основі постанови повітового ревкому, всі мешканці м. Кобеляки віком від 17 до 45 років мали зареєструватися (військові – у військовому комісаріаті, цивільні – в міліції). Домовласникам наказувалося негайно завести подвірні книги і реєструвати квартирантів, водночас реєструючи їхні документи в міліції. Попереджувалося, що за невиконання пунктів цього наказу винуватці будуть притягуватися до відповідальності за законами військового часу [14, арк. 6]. У зверненні цього ж ревкому (без зазначення дати) до мешканців м. Кобеляки пропонувалося осіб, помічених у розповсюдженні провокаційних чуток, спекуляції та бандитизму, негайно затримувати і доставляти до відділу управління повітового ревкому [14, арк. 7].

Роменський повітовий ревком постановою від 19 грудня 1919 року стягнув зі «спекулянтів та буржуазії» м. Ромни надзвичайний податок у розмірі 5 млн. крб., а із заможних селян повіту – такий же податок у розмірі 15 млн. крб. Губернський революційний комітет, розглянувши прохання Роменського повітового ревкому підтвердити цей податок, своєю постановою дозволив його [15, арк. 4].

Поширена повітовими ревкомама практика незаконних контрибуцій і надзвичайних податків збурювала населення, тому губернський ревком змушений був 6 січня 1920 року направити всім повітовим ревкомам Полтавщини циркуляр за підписом голови губернського ревкому та завідувача губернського відділу фінансів, у якому констатував, що повітові ревкоми, «всупереч всім декретам, наказам і розпорядженням центральної влади, виданим до моменту евакуації й нині відновлених», стягують надзвичайний податок не за встановленими правилами, зокрема, змушують банки і казначейства перераховувати кошти приватних осіб на рахунки ревкомів, виправдовуючи це невідкладними витратами та браком коштів. Визнавши такі дії незаконними, а виправдання їх недостатніми, губернський ревком заборонив під загрозою революційного трибуналу на підставі

Декрету РНК РСФРР про грошові кошти і витрати місцевих рад жодних контрибуцій на населення не накладати, також перераховувати кошти приватних осіб. Водночас губернський ревком дозволив, за необхідності, покривати «витрати революційного часу», встановлюючи для осіб буржуазного класу одноразові надзвичайні «революційні податки» вмотивованого характеру, які слід було затверджувати в губернському ревкомі [16, арк. 12 – 12 зв.]. Так, наприкінці березня 1920 року Прилуцьким повітовим ревкомом стягнуто з місцевої буржуазії «надзвичайний податок» у розмірі 5 мільйонів крб. [17, арк. 183]. Цей захід було схвалено на засіданні губернського ревкому [18, арк. 32].

Значну увагу ревкоми приділяли боротьбі з пияцтвом. Покарання за ці дії були не співмірні з їх суспільною небезпекою. Так, Кобеляцький повітовий ревком у лютому 1920 року постановив: осіб, викритих у пияцтві, продажу і виготовленні самогону вперше, штрафувати в розмірі від 3000 до 10000 крб. із заміною виправними роботами, вдруге – піддавати суду військово-революційного трибуналу. Власники закладів громадського харчування, де буде виявлена самогонка або де вона буде вживатися відвідувачами, мали штрафуватися, а в разі повторення заклади мали закритися. Виконання цієї постанови було покладено на начальника повітової й міської міліції [14, арк. 68]. Суворі заходи проти самогонваріння та пияцтва провів і Миргородський повітовий ревком [19, арк. 37]. За відповідним наказом Лохвицького повітового ревкому (точну дату не вдалося встановити) населення повіту мало припинити виготовлення самогонки й здати всі апарати. Суворо заборонялася всіляка торгівля самогонкою та іншими алкогольними напоями. Особи, помічені в пияцтві, мали бути заарештовані й притягнені до суворої відповідальності. За будь-яке порушення цього наказу передбачалися грошові штрафи, конфіскація майна та ув'язнення в тюрму терміном до шести місяців [20, арк. 113]. У наказі загального підвідділу відділу управління Гадяцького повітового ревкому від 23 грудня 1919 року зазначалося, що «велике зло гальмує працю з встановлення революційного порядку – широкий розвиток приготування самогонки». Тому наказ зобов'язував усіх власників обладнання для виготовлення напою протягом п'ятиденного терміну з дня опублікування цього наказу здати його в управління міліції. Попереджувалося, що кожен, у кого буде виявлено відповідне обладнання, самогонку, і кожен, хто з'явиться у п'яному стані на вулиці, буде каратися конфіскацією всього майна. Контроль за виконанням наказу покладался на начальника повітової міліції, волосні та сільські ревкоми [21, арк. 23].

Подібну до губернського і повітових ревкомів діяльність зі встановлення радянських революційних порядків здійснювали й волосні та сільські ревкоми. Невдовзі після обрання Полтавський волосний ревком на підставі розпорядження губернського ревкому направив усім сільським товариствам волості припис, яким зобов'язував останні скликати сільські сходи, на котрих обрати сільські військово-революційні комітети у складі трьох членів. Згідно з приписом, ревком мав організувати сільську самоохорону в складі всіх здатних носити зброю для захисту від безчинств і грабунків. На сільські ревкоми покладалися обов'язки взяти на облік всю наявну на руках зброю, причому ревкомам надавалося право відбирати її у неблагонадійних осіб та передавати тим, кому визнають за потрібне (право на носіння зброї мав видавати ревком); узяти під свою охорону залишені поміщицькі господарства й унеможливити самовільну вирубку лісу [22, арк. 43].

Ревкоми, насамперед губернський і повітові, здійснювали реєстрацію різних верств населення, у першу чергу соціально ворожих новій владі, та неблагодійних чи потенційно неблагодійних політично. Так, згідно з характерним для розуміння того, хто вважався такими неблагонадійними, наказом №27 відділу управління губернського ревкому, надрукованому у вигляді листівки, всі жінки віком від 18 до 40 років, якщо вони самі чи їхні чоловіки жили «на нетрудовий дохід» (проценти з капіталу, доходи з майна тощо), коли вони або їхні чоловіки користуються найманою працею з метою отримання прибутку, в разі, коли вони самі чи їхні чоловіки, батьки і близькі родичі мають промислові, торгові чи землеробські підприємства, дружини членів правління й рад акціонерних товариств, компаній, усіляких товариств, директорів, управляючих, завідувачів і довірених осіб таких товариств, нотаріусів, біржових маклерів, торгових та комерційних посередників, мали протягом тижня від дня публікації наказу з'явитися в свої міліцейські райони для реєстрації. Районні й домові комітети та домовласники, управляючі та завідувачі будинків і двірники зобов'язані були протягом п'яти днів з дня опублікування наказу надати у відповідні міліцейські райони дані про осіб жіночої статі перерахованих категорій, які проживають у їхніх будинках [23, арк. 14].

Важливою складовою діяльності з установа радянських порядків було налагоджування роботи апарату ревкомів, що можна простежити на прикладі юридичного відділу губернського ревкому, який відновив діяльність 16 грудня 1919 року на основі Положення про юридичні відділи губернських, повітових і міських виконкомів, затвердженого Декретом Ради народних комісарів УСРР 20 лютого 1919 року. Першими його заходами було формування власних підвідділів. 16 грудня було видано наказ №1 про явку для реєстрації всіх присяжних та приватних повірених, членів колишнього окружного суду, мирових суддів, прокурорського нагляду й усіх колишніх співробітників відділу юстиції полтавського губернського виконкому [24, арк. 22].

Станом на кінець січня 1920 року судовому підвідділу юридичного відділу губернського ревкому вдалося певною мірою організувати функціонування судів губернії. Одним із перших заходів судового підвідділу в плані, як зазначалося в доповідях, організації «судової влади» було надання роз'яснення стосовно обраних у перші місяці існування УСРР народних суддів, які мали приступити до виконання обов'язків після затвердження їх на посадах повітовими ревкомами [24, арк. 8].

10 січня судовий підвідділ разом з суддями поділив місто Полтаву на 5 судових діляниць відповідно до поділу міста на міліцейські ділянки. У плані організації слідчої частини за відсутності осіб, які відповідали б новим вимогам, підвідділ тимчасово доручив проведення слідства трьом колишнім судовим слідчим, котрі мали здійснювати чергування при підвідділі. За відсутності спеціальної ліквідаційної комісії судовий підвідділ здійснив власними силами роботу з передачі справ колишнього окружного суду і судових слідчих та передав усі справи, що підлягали подальшому розгляду, в розпорядження народного суду. На цей час підвідділу не вдалося хоч якось організувати роботу народних засідателів, оскільки парткоми КП(б)У й профспілки не надали відповідних списків [24, арк. 8 – 8 зв.].

Інструктування та безпосередній нагляд за діями як народних слідчих, так і слідчих революційного трибуналу доручалися інструктору – слідчому підвідділу. В складі цього підвідділу зорганізовано особливий стіл наглядового провадження, який концентрував усі дані про хід слідчих дій. Таким чином, контрольно-слідчий підвідділ мав можливість стежити за дотриманням у слідчому провадженні інструкцій Народного комісаріату юстиції УСРР щодо законності постанов про запобіжні заходи, за термінами слідства тощо. Особливий стіл наглядового провадження отримував дані від усіх установ, що проводили арешти, навіть після відповідних спільних нарад колегій юридичного відділу і губернської надзвичайної комісії, й від останньої. Крім того, контрольно-слідчий підвідділ видавав пропуски на побачення з ув'язненими губернської тюрми та виправного робітничого відділення [24, арк. 22 зв. – 23].

Таким чином, юридичному відділу полтавського губернського ревкому протягом першого місяця своєї діяльності вдалося відновити переважно на рівні міста Полтави і полтавського повіту діяльність установ, що перебували у віданні Народного комісаріату юстиції УСРР.

Подібні кроки здійснювалися й іншими структурними підрозділами апарату ревкомів. Так, з відновленням діяльності 27 грудня 1919 року підвідділ запису актів цивільного стану відділу управління губернського ревкому насамперед установив зв'язок з відновленими повітовими і волосними підвідділами запису актів цивільного стану губернії та сприяв налагоджуванню їх діяльності, відновив власний архів і здійснив заходи для концентрації в ньому метричних книг, які перебували у церковнослужителів та установ, що здійснювали запис актів цивільного стану в попередні періоди, розпочавши видачу архівних довідок як приватним особам, так і установам. Підвідділ уживав примусові заходи, щоб змусити населення реєструвати акти народжень та смертей. Так, підвідділ заборонив поховання померлих без їх відповідної реєстрації [8, арк. 141 – 142].

Перше засідання губернського революційного трибуналу, постановою губернського ревкому на початку січня 1920 року реорганізованого в губернський революційно-військовий трибунал, відбулося 13 січня. В першу чергу ним розглядалися справи про невиконання наказів і розпоряджень радянських органів, справи щодо осіб, які видавали денікінцям прихильників радянської влади, брали участь в грабунках, вимагали в селян гроші за користування землею та чинили інші насильницькі дії щодо селян за денікінської влади, здійснювали агітацію проти радянської влади, посадові злочини, а також – дезертири, звинувачені в бандитизмі, спекуляції й торгівлі самогоном [24, арк. 26].

Важливим способом радянізації суспільно-політичного життя губернії стало проведення ревкомаами так званих безпартійних робітничих і селянських конференцій. Скликання й роботу таких конференцій організували та забезпечували створені губернським і повітовими ревкомаами спеціальні комісії, які проводили відповідну підготовчу роботу, зокрема визначали час проведення конференцій та їхній порядок денний [25, арк. 6]. На таких конференціях часто обиралися різні тимчасові робітничі й селянські комісії, що спряли ревкомаам у проведенні різноманітних заходів.

Свідченням рішучих антиукраїнських настроїв керівництва губернського ревкому є прийняття на засіданні 25 січня 1920 року губернським ревкомом постанови, в якій зазначалося: «Вважаючи цілком правильною та своєчасною

постанову ВЦВК про позбавлення права ВЧК застосовувати розстріли як найвищу міру покарання контрреволюціонерам, Полтавський губревком, урахувавши різницю (відмінність) умов громадянської війни в Росії та на Україні, висловлюється за збереження цього права для УкрЧеКа по відношенню до бандитів і спекулянтів» [8, арк. 152]. У категорію «бандити», як відомо, входили не лише кримінальні елементи, а й повстанці, які ставили політичні цілі. А на засіданні 4 лютого, заслухавши доповідь завідувача юридичного відділу про «неправильне присвоєння» Полтавською губернською надзвичайною комісією судових функцій, губернський ревком постановив «залишити» за надзвичайною комісією право виносити вироки особам, щодо яких остання визнаватиме це за потрібне, та надати право голові ревкому контролювати ці вироки. Згідно з постановою, надзвичайна комісія мала публікувати вироки в органі губернського ревкому й губернського парткому КП(б)У газеті «Радянська влада». Отже, губернський ревком дозволив здійснення правосуддя несудовому органу і взяв на себе функцію контролю за цим здійсненням [18, арк. 10].

На засіданні губернського ревкому 22 березня 1920 року було створено комісію з представників губернського ревкому, губернської надзвичайної комісії та губернського юридичного відділу для передачі губернської тюрми губернській надзвичайній комісії з метою створення в ній концентраційного табору [18, арк. 31]. «Радянська влада» в одному зі своїх номерів наприкінці лютого 1920 року писала з більшовицьким завзяттям: «Губчека повинна докласти всіх зусиль для того, що показати всім цим бандитам і мародерам [спекулянтам. – В. С.], що робітничо-селянська влада жартувати не любить. Розстріл десятка-другого, а то й цілих сотень бандитів і спекулянтів – єдиний засіб боротьби з цим людським поріддям. Розправа з ними буде вітатися всіма революційними робітниками та селянами» [26, с. 1].

Із метою очищення радянського апарату від неблагонадійних службовців при губернському і повітових ревкоммах створювалися спеціальні атестаційні комісії. Як зазначалося в Положенні про атестаційні комісії, створювалися вони з метою внеможливлення проникнення в органи радянської влади «контрреволюціонерів, спекулянтів і кримінального елементу» й для рівномірного розподілу співробітників апарату губернського та повітових ревкомів. Положення доповнювала «Інструкція для прийому співробітників у радянські установи», згідно з якою на роботу в радянські органи в першу чергу приймалися комуністи та члени соціалістичних партій, що сприймали ідею радянської влади, за їхніми рекомендаціями: звільнені з рядів армії червоноармійці, члени сімей червоноармійців, члени профспілок, зареєстрованих у раді профспілок. Атестаційні комісії мали всебічно («з соціально-економічного та політичного боку») розглядати анкети заявників і виносити постанови з висновком про можливість або неможливість прийому в радянські органи. Особи, які мали особливу спеціальність (військову, наукову, технічну й інші), могли бути прийняті на роботу в радянські органи лише за своєю спеціальністю. Колишні військовослужбовці царської армії могли бути прийняті на роботу за своєю цивільною спеціальністю лише у випадку, коли вони за станом здоров'я чи за віком не підлягали призову в Червону армію. Атестаційні комісії мали право на свій розсуд направляти претендентів на службу в ті чи інші органи. Комісії мали ретельно реєструвати як прийнятих, так і не прийнятих на службу осіб. Прийняті

співробітники могли бути зараховані в штат лише після двотижневого випробувального терміну і за умови надання анкети з постановою атестаційної комісії. У разі виявлення компрометуючого матеріалу та неузгодженостей при анкетуванні осіб справи останніх мали передаватися в революційний трибунал [27, с. 3].

Про методи, які застосовувала губернська атестаційна комісія, свідчить її повідомлення, надруковане в одному з номерів «Радянської влади». У ньому зазначалося, що комісія, публікуючи списки співробітників радянських органів, прохає всі партійні, професійні та інші організації й установи, всіх громадян, котрі мають будь-яку інформацію дискредитуючого характеру про осіб, що проходили атестацію, повідомляти в атестаційну комісію. Щоправда, уточнювалося, що анонімні повідомлення розглядатися не будуть [28, с. 4].

14 березня 1920 року відбулося засідання Полтавського губернського ревкому разом із завідувачами відділів, на якому була прийнята протокольна постанова, що починалася такими словами: «Потурання Радянської влади в Полтаві, м'якотіла політика і недисциплінованість органів влади дали можливість ворожим елементам посилитися й придушити робітничу масу. Ці елементи знайшли головним чином притулок у радянських установах, які радянська влада прийняла механічно від денікінщини, не провівши належної реорганізації та чистку». Постанова вимагала негайної чистки установ з метою позбутися «старих чиновників і їх вожаків», оновлення радянських установ представниками робітничих організацій, зобов'язала губернську надзвичайну комісію надавати «найенергійнішу підтримку» завідувачам відділів у цій роботі, з метою боротьби з саботажем та контрреволюцією в установах надала завідувачам і головам колегій відділів тимчасове право створювати атестаційні комісії у відділах, за допомогою яких вирішувати кадрові питання. У зв'язку з цим усі існуючі на той момент атестаційні комісії відділів і губернська атестаційна комісія при губернському ревкомі розпускалися [18, арк. 39].

З метою організаційного забезпечення радянзації суспільно-політичного життя наказом відділу комунального господарства губернського ревкому 8 лютого 1920 року в м. Полтаві створювалося 30 районних комітетів. Мета їх діяльності вбачалася в об'єднанні громадян для безпосередньої участі у справі постачання і розподілу між ними продуктів першої необхідності, заготівлі палива, забезпечення громадської безпеки, організації доставки кореспонденції, благоустрою й санітарного утримання будинків та садиб, обліку землі, придатної під городи, врегулювання житлово-квартирного питання, обліку населення, організації громадського харчування, культурно-просвітньої діяльності (облаштування бібліотек і читалень). У районний комітет мали входити представники від різних кварталів району кількістю від 3 до 10 членів. Вони мали обрати президію комітету у складі 3-ох членів. Посади членів президії районного комітету були платними. Вибори районного комітету мали відбуватися на загальних зборах усіх виборців району. Право брати участь у загальних зборах, обирати і бути обраними в районні комітети надавалося громадянам віком з 18 років, які заробляли на прожиття продуктивною й суспільно корисною працею та особи, зайняті домашньою працею. Не могли брати участь у загальних зборах, обирати і бути обраними особи, що використовували найману працю, з метою отримання прибутку, особи, які існували на нетрудові доходи (проценти з капіталів, доходи з

підприємств, надходження з майна тощо, приватні торговці, торгові й комерційні посередники, співробітники колишньої поліції, варті, окремого корпусу жандармів, охоронних і розшукових відділень царського та буржуазних режимів, особи, засуджені за корисливі й порочні злочини). Загальні збори вважалися законними за наявності четвертої частини всіх виборців району. Колишні районні організації з моменту виборів нових комітетів зобов'язані були припинити свою діяльність і всі справи передати у відділ управління губернського ревкому [18, арк. 58 – 60].

Налагоджуючи роботу радянського державного апарату, ревкоми намагалися здійснювати кроки в боротьбі з його органічними рисами – бюрократизмом та слабким кадровим складом. Так, наказ № 47 губернського ревкому «Про усунення тяганини і точне виконання всіх декретів та розпоряджень» констатував у процесі налагодження апарату радянської влади тяганину й повільне виконання владних розпоряджень, а тому зобов'язав усіх співробітників радянських установ «прийти на допомогу республіці всіма зусиллями, спрощуючи і полегшуючи й вийти на широкий шлях вільного і організованого будівництва». З метою усунення тяганини і точного й неухильного виконання всіх декретів та розпоряджень робітничо-селянського уряду (Всеукраїнський ревком не згадував) губернський ревком постановив таке. Всім посадовим особам, усім радянським установам, усім представникам влади на місцях ставився за обов'язок за вимогою будь-якого громадянина республіки, котрий мав намір оскаржити їхні дії, зокрема тяганину, скласти відповідний протокол, у якому вказувався час, місце, імена посадових осіб, назва установи та викладалася суть справи. Копія протоколу повинна негайно видаватися громадянину, а про сам факт складання протоколу – повідомляти керівництво. Таким громадянам пропонувалося скарги із зазначеними копіями протоколу направляти вищим інстанціям у певній структурі. У випадку відмови установи або посадової особи укладати такий протокол громадянин не позбавлявся права оскарження. Всім радянським установам і посадовим особам ставилося в обов'язок негайно розглядати такі скарги з протоколами або без них та притягувати до відповідальності винних аж до звільнення. Наказ зобов'язував установи і посадові особи швидко й точно виконувати всі розпорядження «центральної влади», позбуватися тяганини, бюрократизму та зайвої подвійної роботи [29, с. 4].

26 лютого 1920 року від імені завідувача відділу управління губернського ревкому всім повітовим ревкомам була направлена телеграма з пропозицією, яка була лише формою відповідної вимоги, вжити заходів щодо звільнення з органів міліції «різного наносного елементу» та залучення в міліцію «комуністичних сил», направити зусилля на кращу організацію роботи міліції, зробивши її «придатною до виконання завдань охорони державного правопорядку». Водночас у телеграмі містилася пряма вимога повітовим ревкомам надати звіти про стан міліції й про виконання поставленого завдання щодо очищення її рядів і про поліпшення організації роботи [30, арк. 48].

Отже, діяльність революційних комітетів Полтавської губернії зі встановлення радянських порядків уключала, зокрема, переслідування непролетарських верств населення, мобілізацію колишніх радянських службовців і службовців колишніх земських органів, реєстрацію політично неблагодійних. Важливою складовою діяльності з встановлення радянських порядків було налагодження роботи апарату

ревкомів. Одним із засобів радянзації суспільно-політичного життя губернії стало проведення ревкома безпартійних селянських та робітничих конференцій.

Загалом ревкоми губернії як неконституційні тимчасові надзвичайні органи радянської влади виявилися достатньо ефективним політичним інструментом радянзації суспільно-політичного життя Полтавської губернії як адміністративної одиниці Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Список використаних джерел

1. Колісник М.К. Відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні (листопад 1919 р. – травень 1920 р.) / М. К. Колісник. – Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1958. – 203 с. Потарикіна Л.Л. Ревкоми України в 1918 – 1920 рр. / Л.Л. Потарикіна. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1957. – 156 с.; Супруненко М. Україна в період іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни / М. Супруненко. – Київ, 1951. – 297 с.
2. Ревегук В.Я. Полтавщина в огні української революції (1917 – 1921 рр.) / В. Ревегук. – Полтава, ПП Шевченко Р. В., 2014. – 408 с.
3. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 3872. – Оп. 2. – Спр. 1.
4. ДАПО. – Ф. 2360. – Оп. 1. – Спр. 5.
5. Приказы и распоряжения военно-революционного комитета Полтавщины // Власть Советов. – Полтава, 1919. – 16 декаб. – С. 1.
6. От Губревкома Полтавщины // Власть Советов. – Полтава, 1919. – 21 декабря. – С. 1.
7. Местная жизнь // Власть Советов. – Полтава, 1919. – 21 декаб. – С. 3.
8. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 2.
9. Там само. – Ф. 3872. – Оп. 2. – Спр. 2.
10. Там само. – Ф. 1203. – Оп. 1. – Спр. 1.
11. Там само. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 153.
12. Наша провинция // Власть советов. – Полтава, 1919. – 26 декаб. – С. 4.
13. ДАПО. – Ф. 3872. – Оп. 2. – Спр. 8.
14. Там само. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 145.
15. Там само. – Спр. 49.
16. Там само. – Ф. 3872. – Оп. 2. – Спр. 7.
17. Там само. – Спр. 16.
18. Там само. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 107.
19. Там само. – Ф. 3389. – Оп. 2. – Спр. 1.
20. Там само. – Ф. 3872. – Оп. 1. – Спр. 65.
21. Там само. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 144.
22. Там само. – Ф. 4039. – Оп. 1. – Спр. 1.
23. Там само. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 33.
24. Там само. – Ф. 3872. – Оп. 1. – Спр. 172.
25. Там само. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 36.
26. В-ов С. Очередная задача / С. В-ов. // Радянська влада. – Полтава, 1920. – 21 квітня. – С. 1.
27. Официальный отдел // Власть Советов. – Полтава, 1919. – 25 декаб. – С. 3.
28. Офіційний відділ // Радянська влада. – Полтава, 1920. – 5 берез. – С. 4.
29. Офіційний відділ // Радянська влада. – Полтава, 1920. – 13 лют. – С. 4.
30. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 3.

В. В. Стрилець

**УСТАНОВЛЕНИЕ РЕВОЛЮЦИОННЫМИ КОМИТЕТАМИ
СОВЕТСКИХ ПОРЯДКОВ В ПОЛТАВСКОЙ ГУБЕРНИИ
(ДЕКАБРЬ 1919 – АПРЕЛЬ 1920 ГОДОВ)**

В статье рассматривается деятельность революционных комитетов Полтавской губернии по установлению советских порядков, включавшая, в частности, преследования непролетарских слоев населения, мобилизацию бывших советских служащих и служащих бывших земских органов, регистрацию политически неблагонадежных. Важной составляющей деятельности по установлению советских порядков было налаживание работы аппарата ревкомов, что прослеживается на примере юридического отдела губернского ревкома. Указано, что одним из способов советизации общественно-политической жизни губернии стало проведение ревкомами беспартийных крестьянских и рабочих конференций. Показано, что с целью очистки советского аппарата от антисоветски настроенных служащих при губернском и уездных ревкомах создавались специальные аттестационные комиссии. Указано, что ревкомы губернии как неконституционные временные чрезвычайные органы советской власти оказались достаточно эффективным политическим инструментом советизации общественно-политической жизни Полтавской губернии в качестве административной единицы Украинской Социалистической Советской Республики.

Ключевые слова: *Полтавская губерния, чрезвычайные органы советской власти, революционные комитеты, Полтавский губернский революционный комитет, советизация, советские порядки, беспартийные рабочие и крестьянские конференции, аттестационные комиссии.*

V. V. Strilets

**ESTABLISHING THE SOVIET REGIME IN POLTAVA PROVINCE BY
REVOLUTIONARY COMMITTEES (DECEMBER 1919 – APRIL 1920)**

The article deals with Poltava province revolutionary committees' activity on the establishment of the Soviet regime, which included the persecution of non-proletarian population, mobilization of former Soviet officials and officials of former zemstvo bodies, registration of politically unreliable people.

An essential part of the Soviet regime establishment was getting revolutionary committee staff's work on the right track, illustrated with the example of the Law Department of the Province Revolutionary Committee. It is indicated that an important method of sovietization of province's social and political life was conducting non-party peasants' and workers' conferences by revolutionary committees. In order to purge anti-Soviet minded officials from the Soviet staff special personnel review boards were formed at the province and district revolutionary committees.

The following fact is an evidence of the Province Revolutionary Committee authority's resolute anti-Ukrainian views concerning the methods of establishing Soviet power: the Province Revolutionary Committee, having considered the All-Russian Central Executive Committee's Resolution on depriving the All-Russian Extraordinary Board of the right to employ shooting as the capital punishment, made a decision on reserving this right for the All-Ukrainian Extraordinary Board. Increasing repression, the Province Revolutionary Committee granted a non-judicial body that was provincial emergency committee the right to administer justice, having accepted the supervision responsibility.

To ensure the organizational sovietization of social and political life district committees were established in Poltava according to the order of the Municipal Services Department of the Province Revolutionary Committee.

By getting the Soviet state staff's work on the right track revolutionary committees tried to take steps to combat its basic characteristics – bureaucracy and poor staffing.

It is pointed out that the province revolutionary committees as unconstitutional temporary extraordinary bodies of the Soviets appeared to be quite an effective political tool for the sovietization of social and political life in Poltava Province as an administrative unit of the Ukrainian Soviet Socialist Republic.

Keywords: *Poltava Province, extraordinary bodies of Soviet power, revolutionary committees, Poltava Provincial Revolutionary Committee, sovietization, Soviet regime, non-party peasants' and workers' conferences, personnel review boards.*

Надійшла до редакції 22 грудня 2014 року

* * *